

„HISTORIE JEDNOHO ŠŤASTNÉHO MANŽELSTVÍ“¹ REHABILITOVANÁ JINAKOST, NORMATIVNÍ IDENTITY HAVELOCKA ELLISE A JEJICH KONSTITUTIVNÍ „DRUHÉ“

Kateřina Kolářová

“A History of One Happy Marriage”: Discourses of Rehabilitation and Otherness in the Autobiography of Havelock Ellis

This article raises questions addressing the discursive fabrications of genealogy of sexual deviance and abnormality that rely on metaphors of bodily as well as mental difference. Arguing beyond such prosthetic understanding of relationship between gender, sexual and bodily/mental difference, I propose an intersectional reading accentuating interdependencies of categories of gender, sexuality and disability. I revisit the autobiography of Havelock Ellis, the founder of British sexology, and discuss the role of bodily difference to construe a representation of happy and evolved marriage, while at the same time it allows Ellis to „out“ his wife as a Lesbian. It is, as I argue, discourses of dis/ability and bodily difference that enable to harmonize the seemingly unsurpassable conflicts between homo/heterosexuality into a narrative of a marriage. Lastly, I discuss the discursive figure of rehabilitation (of gender, sexual as well as bodily/mental difference) for its constitutive role for performances of hegemonic masculinity/ies.

Kateřina Kolářová (*1976), působí na Fakultě humanitních studií UK, caka-ba@seznam.cz

1 Tato studie vznikla v rámci řešení Výzkumného záměru Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy „Antropologie komunikace a lidské adaptace“ (MSM 0021620843).

Havelock Ellis (1859–1939) patřil mezi přední postavy britského viktoriánského intelektuálního života, byl autorem řady vědeckých studií, mimo jiné dnes polozapomenutých několikaszvazkových *Studii psychologie sexuality*,² které ve své době představovaly kanonické a široce recipované dílo. Ačkoli se i tento text věnuje diskurzu sexualitě, nysoustředím se na Ellisovy *Studie*, nýbrž na jeho autobiografii nazvanou *Můj život*.³ Na úvod řekněme, že Ellis překvapivě není ústřední postavou své vlastní autobiografie, tou je jeho manželka Edith Mary Oldham Lees (1861–1916). Rovněž Edith Lees patřila k viktoriánské intelektuální elitě, angažovala se ve feministickém hnutí a vydala několik literárních textů.⁴ A jestliže se Havelock Ellis stal součástí kanonického sexuologického diskurzu, jeho ženě se nakonec dostalo místo v pomyslném kánonu historie „lesbické“.⁵ Vzhledem k tomu, že sama Edith Lees se o svých „romantických přátelstvích“⁶ s ženami nikdy ve svých publikovaných textech nezmiňuje, má na tom velkou zásluhu právě autobiografie jejího manžela, která ji reprezentuje jako ženu „převážně homosexuálního naturelu“, jako osobu „stíženou“ „hluboce zakořeněnou anomálií naturelu“,⁷ jako „invertitku“.

Tato studie si klade za cíl odpovědět na otázku, jakou roli Ellisovo „odhalení“ sexuální jinakosti („invertitismu“) jeho ženy hrálo v performativním konstruování jeho vlastní maskulinní a heterosexuální subjektivity. Za druhé se pokusím

2 Řada těchto studií vycházela postupně a opakovala se v mnohých reprintech, srov. například HAVELOCK ELLIS, *Studies in Psychology of Sex*, Philadelphia 1905–1928; taktéž počet svazků se liší v závislosti na edici. Součástí této řady je také publikace *Sexual Inversion*, která původně vyšla samostatně (London 1897) a na které se spoluautorsky podílel John Addington Symonds. John Addington Symonds byl pro Ellise důležitým zdrojem primárního materiálu a příkladových studií, které sám sbíral – srov. KATEŘINA KOLÁŘOVÁ, *Epistemologies and Practices of the („Aberrant“) Self: John Addington Symonds' Discursive Struggles with the „Truth about Himself“*, Litteraria Pragensia. Transcultural Express 18/2008, s. 28–58.

3 HAVELOCK ELLIS, *My Life. Autobiography*, Boston 1939. Všechny překlady citací z textu H. Ellise, i z dalších do češtiny nepřeložených děl, jsou mé vlastní.

4 EDITH (LEES) ELLIS, *The New Horizon in Love and Life*, London 1921; TÁŽ, *Personal Impressions of Edward Carpenter*, London 1922; TÁŽ, *Stories and Essays by Mrs. Havelock Ellis*, London 1924; TÁŽ, *The Mine of Dreams. Selected Short Stories by Mrs. Havelock Ellis*, London 1925.

5 Srov. například JO-ANN WALLACE, *The Case of Edith Ellis*, in: *Modernist Sexualities*, (edd.) Hugh Stevens, Caroline Howlett, Manchester 2000, s. 13–40.

6 Ke konceptu „romantického přátelství“ srov. LILLIAN FADERMAN, *Krásnější než láska mužů: romantické přátelství a láska mezi ženami od renesance po současnost*, Praha 2002; LEILA J. RUPP, *Vytoužená minulost*, Praha 2001.

7 H. ELLIS, *My Life. Autobiography*, s. XXXIX.

problematizovat předchozí interpretace, které veškeré odkazy na „tělesnou jinakost“ ve spojení s jinakostí sexuální (a potažmo genderovou) pojmají pouze jako metaforu a pomocný, resp. zástupný způsob vyjádření této jinakosti. Na příkladu autobiografie Havelocka Ellise mi naopak půjde o to, ukázat, že (a jak) „jiné tělo“ funguje jako složitý propletenec diskurzů, které pracují s diferencemi genderu, sexuality, ale i (ne)způsobilosti a „postižení“.

Autobiografie jako řečový akt

Autobiografické texty jakožto strategie sebe-prezentace či sebe-pojímání („self-fashioning“) nabízejí, jak říká již klasická studie Stephena Greenblatta, vhléd do „intelektuálních, sociálních, psychologických i estetických struktur a jejich proměn“. ⁸ Podobně i Joan W. Scott (re)konceptualizuje zkušenost a její kulturní reprezentace jakožto výsledek mocensko-diskurzivního působení. ⁹ Autobiografické texty nepředstavují přímočaré záznamy autentické autorské individuality a intence, vypovídají spíše o diskurzivních strukturách, které artikulování subjektivního sebepojetí umožňovaly. Psaní o sobě je performativním řečovým aktem, ¹⁰ který se podílí na formování subjektu, ¹¹ sám subjekt ale není „zdrojem“ vlastního textu ani vševědoucím a nad textem vládnoucím „autorem“ vlastního „já“.

Ellis podle vlastních slov pečlivě sepisoval svou autobiografii po několik desetiletí, vždy ve „sváteční chvíli nedělního rána“. Ellisův text nejen odhaluje, jaké diskurzy a diskurzivní formace mu umožňovaly konstruovat „autentickou“, sdílitelnou a „kulturně srozumitelnou“ zkušenost sama sebe, ale v mnohém vypovídá i o proměnách moderní subjektivity. Jednu z těchto hlavních proměn představuje způsob a intenzita, s jakou si autobiografické texty kladou otázku po vlastní identitě („Kdo jsem?“), a především pak to, jaké formy odpovědi na tuto otázku nalézají.

8 STEPHEN GREENBLATT, *The Renaissance Self-fashioning. From More to Shakespeare*, Chicago-London 1980.

9 JOAN WALLACH SCOTT, *Experience*, in: *Feminists Theorize the Political*, (edd.) Joan W. Scott, Judith Butler, New York-London 1992, s. 22–40.

10 Odkazují se zde na koncept řečových aktů JOHNA LANGSHAW AUSTINA, *How to Do Things with Words*, Oxford 1962.

11 Srov. například MICHEL FOUCAULT, *Self Writing*, in: *Ethics: Subjectivity and Truth. The Essential Works of Michel Foucault (1954–1984)*, (ed.) Paul Rabinow, London 1997, díl 1, s. 206–214; MICHEL FOUCAULT, *History of Sexuality. The Use of Pleasure*, Harmondsworth 1985, díl 2.

Francouzský „hermafrodit“ *Herculine_Alexina Barbinae* své paměti uvádí takto: „Musím zde mluvit o věcech, které se velkému množství lidí nebudou zdát ničím jiným než neuvěřitelným nesmyslem, opravdu jsou za hranicí možného.“¹² Memoáry *Herculina_Alexiny Barbinae* ilustrují dva momenty, které jsou i díky Foucaultovým studiím již obecně považovány za určující znaky moderní subjektivity: za prvé nepřekonatelné nutkání vypovídat o sobě („musím“) a za druhé určující roli dispozitivu sexuality.

Zastavme se ještě v krátkosti u citovaných slov *Herculina_Alexiny Barbinae*. Imperativ promluvit o sobě (a tedy i otázka „Kdo jsem?“) je komplikován tím, že hledání odpovědi naráží na hranice srozumitelnosti a toho, co a jak může být ve vztahu k sobě vyřčeno; vyřčeno to nicméně být „musí“. Odkazy na ne/srozumitelnost se mohou zdát očekávatelné v souvislosti s autobiografickým pojednáním subjektu, který překračoval dobově myslitelné koncepty genderu a sexuality. Přesto, jak přesvědčivě argumentuje Judith Butler, „kulturní srozumitelnost“ („intelligibility“) je podmínkou vzniku jakékoli – nikoli pouze hraniční – subjektivity.¹³ I mnohem konvenčnější autobiografické narativy, například Ellisův, musí splňovat podmínky toho, co je dobově (ještě) srozumitelné. „Kulturní srozumitelnost“ je tedy jednou z podmínek „úspěšnosti“ povedeného performativního aktu „sebevychření“. Zároveň se koncept srozumitelnosti nabízí jako analytický nástroj, jako kategorie, která nám dovoluje sledovat dobově a historicky určenou diskurzivní podmíněnost artikulace subjektu; subjektu, který podává svědectví o sobě svému okolí i sobě samému.¹⁴

Memoáry *Herculina_Alexiny Barbinae* také ukazují, jak důležitou roli hrají ve vztahu ke „kulturní srozumitelnosti“ diskurzy genderu a sexuality. I Ellisova autobiografie „musí“ vypovídat o sexu a ne/splňování normativních představ o mužství, resp. ženství. Imperativ „vychření“ se netýká pouze abnormality a jinakosti, ztělesňované v pamětech Ellisovou ženou Edith, i Ellisova proklamativní

12 *Herculine Barbine: Being the Recently Discovered Memoirs of a Nineteenth-century French Hermaphrodite*, (ed.) MICHEL FOUCAULT, New York 1980, zde s. 15.

13 Zde pracuji s konceptem intelligibility či srozumitelnosti („cultural intelligibility“), který představuje Judith Butler. Čtenářsky nejpřístupnější je pojednání v pozdějších pracích, například knize kritických esejů: JUDITH BUTLER, *Undoing Gender*, Abington-New York 2004.

14 Koncept „kulturní srozumitelnosti“ však nepracuje s představou dané a nehybné normativnosti. Butler v něm spojuje momenty normativního tlaku s možnostmi (limitované a podmíněné) transgrese. Takoveto vyjednávání normativních nároků dobově dominantních diskurzů s možnostmi jejich překročení či nového vyjednávání v tomto čísle ilustrují i studie Lucie Storchové a Dity Jahodové.

„normalita“ se ustavuje skrze odhalení a řeč. Ellis považuje za nutné sdělit, jak se u něj rozvíjel „sexuální impuls“, kdy poprvé zažil spontánní ejakulaci, kdy a jak zažíval sexuální vzrušení, odhaluje i to, že sexuální vzrušení v něm vzbuzuje pohled na močící ženu. Nejedná se ale o odhalení skrývaných „intimností“ či utajovaných aberací a „podivností“. Důvodem, proč o těchto skutečnostech Ellis mluví v knize, kterou hodlá publikovat jako završení své celoživotní práce a jako završení svého „poslání“, je naopak představa, že teprve tak bude jeho narativ o sobě samém celistvý a pravdivý.

Jak již bylo naznačeno, spíše než Ellisovu autobiografii připomíná *Můj život* na mnoha místech biografii jeho ženy *Edith*.¹⁵ Role, kterou *Edith* v Ellisově autobiografickém textu hraje, zdaleka přesahuje konvence viktoriánské „mužské“ autobiografie.¹⁶ Ellis vtělil do textu svých pamětí citáty z *Edithiných* dopisů a její výroky; její příběh je ale pohlcen „břichomluveckými“¹⁷ strategiemi *Mého života*. Ilustrují to rovněž Ellisova slova: „Věřím, že i přes samostatnost, kterou si tak citlivě střežila, mohu se nyní odvažovat promluvit za ni stejně, jako mluvím za sebe. Její životní moudrost (...) byla výsledkem zkušeností, které načerpala životem se mnou.“¹⁸ Prostupná hranice mezi autobiografickým a biografickým narativem ukazuje, že sémantickým centrem textu je ve skutečnosti *Edith*, zároveň však říká, že její narativní funkce je čistě „protetická“ a slouží jako figurace jinakosti, „té druhé“, jejímž prostřednictvím se artikuluje identita promlouvajícího „já“.

Ellisovo intimní spojení s „invertkou“, resp. „lesbickou“ ženou znamenalo pro autobiografickou konceptualizaci (heterosexuální) maskulinity zásadní kompli-

15 V celém textu odlišují historickou postavu Edith Lees a postavu, kterou pro své čtenářstvo (i pro svůj vlastní subjektivní narativ) konstruuje Havelock Ellis. Pro zdůraznění této distinkce využívám kurzívu.

16 Ke konstruování viktoriánských maskulinit skrze autobiografické narativy srov. například TREV LYNN BROUGHTON, *Men of Letters, Writing Lives. Masculinity and Literary Auto/Biography in the Late Victorian Period*, London 1999.

17 Koncept „ventrilokvismu“ neboli břichomluvectví poprvé použila Ina Schabert k popsání toho, jak androcentrické texty využívají konstrukce „ženského hlasu“ – INA SCHABERT, *Englische Literaturgeschichte: Eine Neue Darstellung aus der Sicht der Geschlechterforschung*, Stuttgart 1997, s. 140–144. Rosi Braidotti v této souvislosti hovoří o „metafyzickém kanibalismu“, principu, který využívá konstrukty ženství jako tichou a nepromlouvající základnu k vystavění mužské subjektivity – ROSI BRAIDOTTI, *Nomadic Subjects: Embodiment and Sexual Difference in Contemporary Feminist Theory*, New York 1994, s. 139. Ellisův autobiografický narativ je příkladem androcentrického maskulinního narativu, který je strukturně závislý na apropriaci svého konstitutivního „druhého“, resp. „druhých“.

18 H. ELLIS, *My Life. Autobiography*, s. XXXIX

kaci.¹⁹ Slova autora předmluv k *Mému životu* naznačují, že toto je základním konfliktem analyzované autobiografie: „Aniž to věděl, oženil se s Lesbou, a tak se dostal do komplikované situace, jak se vždy v takových manželstvích stává.“²⁰ Přesto, nebo právě proto, Ellis věnuje velké úsilí, aby vykreslil své manželské spojení s *Edith* nejen jako vztah „manželský“, ale dokonce jako manželství úspěšné a v mnohém smyslu příkladné: „Nepředstupuji před čtenáře proto, abych tvrdil, toto je pravda o mně – toto je pravda o ní. [...] Odhaluji zde objektivní poznání. [...] Náš příběh v sobě obsahuje pravý obrázek života, který by měl být vzorem mnohým.“²¹

Ellis sice opakovaně přiznává, že „oba jsme v manželství trpěli“, jedním dechem nás vždy ale ujišťuje: „nikdy jsem je nepovažoval za omyl“.²² Úporně se opakující milostné deklarace („miluji tě“, „potřebuji tě“, „přijď ke mně“) je možné číst jako performativní řečové akty, ozvuky manželského „ano“, které reiterují a znovu a znovu se odvolávají na instituci manželství a jeho heteronormativní ideologické rámce. Ellisova sebe prezentace jako „snad až příliš milujícího Manžela“, partnera a soudruha („comrade“) je možná nejpozoruhodnějším rysem *Mého života*. Jak ale příběh jednoho šťastného (proklamativně heterosexuálního)²³ manželství udrží pohromadě na první pohled si odporující narativy a performativní akty? Jak je možné v jednom textu zároveň odhalit vlastní ženu jako „invertitku“/„lesbu“, a zároveň konstruovat obraz sama sebe v souladu s normativy heterosexuální maskulinity a spolu s tím vykreslit vzájemný vztah jako šťastné a naplněné manželství? Vyjednávání pozice maskulinního subjektu se v *Mém životě* neodehrává pouze skrze genderované binární opozice a skrze

19 V rámci dobových explikačních modelů („inverze“) je muž, který je přitahován „inverzními“ ženami, považován taktéž za trpícího „inverzí“ sexuality. Manželství s „homosexuální“ ženou tedy Ellise vystavovalo nebezpečí, že on sám bude považován za „invertitu“, „homosexuála“. Sám Ellis v textu *Sexuální inverze* tvrdí: „The man who is passionately attracted to an inverted woman in usually of rather a feminine type.“ – H. ELLIS, *Sexual Inversion*, s. 201. Srov. také DOUGLAS CRAWFORD MCMURTIE, *Some Observations on the Psychology of Sexual Inversion in Women from Lancet-Clinic*, New York 1912.

20 H. ELLIS, *My Life. Autobiography*, s. XXX.

21 H. ELLIS, *My Life. Autobiography*, s. XXXIX.

22 H. ELLIS, *My Life. Autobiography*, s. 234.

23 Ellisova autobiografie, stejně jako jeho sexuologické práce odráží historický moment, který Jonathan Katz s trochou nadsázky pojmenovává „vynález homosexuality“. Normativ heterosexuality a heteronormativního uspořádání se tehdy ustavuje skrze „vynalezení“ svého konstitutivního a zároveň vylučovaného druhého, „homosexualitu“ – srov. JONATHAN KATZ, *The Invention of Heterosexuality*, New York 1995.

symbolické násilí „maskulinní dominance“, ale v mnohem složitějším poli „jinakosti“, z nichž nejdůležitější a v textu nejexplicitněji vyjednáváné jsou gender, sexualita, zdraví a (ne)způsobilost.²⁴ Jak a skrze jaké diskurzivní rámce je možné konstruovat kulturně srozumitelný narativ, který dokáže unést tak široké pole jinakosti a vytvořit kulturně srozumitelný příběh o „životě jednoho významného muže“ či „příběh šťastného manželství“? V textu se proto ptám, v jakém vztahu k sobě navzájem jednotlivé kategorie vystupují, jak se vzájemně podmiňují, posilují či naopak vylučují v konstruování maskulinní subjektivity. A jakým způsobem využívají diskurz tělesnosti a imaginace tělesné jinakosti.

„Vepsáno do těla“: tělesná jinakost jako analytická kategorie

Zrůdné genealogie, zrůdné intersekcce

Všechny texty v tomto monotematickém čísle se vztahují, i když rozdílnými a rozdílně explicitními způsoby, k imaginacím tělesné zrůdnosti a monstrozity. Postava „monstra“ („freak“) vyvolává ambivalentní směr fascinace a strachu; reakce, které, jak argumentuje například Margrit Shildrick, pramení ve schopnosti odkrývat iluzi normativních představ zdatného, plně funkčního a „disciplinovatelného“ těla (individuálního i kolektivního) a zároveň upozorňovat na jeho zranitelnost a náchylnost k selhání a „postižení“.²⁵ Tento text sleduje historický moment „moderny“, kdy dochází k posunům v konceptualizaci vtělené jinakosti a kdy nad koncepty „monstrozity“, které dokázaly obsáhnout silnou dávku ambivalence, strachu a úzkosti, ale i „obdivu“, údivu a erotizace,²⁶ získává převahu medicínský a vědecký pohled, který jinakost klasifikuje, zkoumá a – pokud možno – léčí a rehabilituje. Tento posun však není náhlým a ohraničeným přerывem.²⁷ Jak ukazuje Renate Lorenz, konstruování medicínských

24 „Nezpůsobilost“ je název pro diferenční kategorii, pro kterou angličtina ve většině případů používá termín „disability“. Pro vysvětlení důvodů tohoto překladu srov. úvodní studie k antologii teoretických textů oboru Disability Studies, kterou jsem editorky připravila a která vyjde v nakladatelství Slon (Praha 2012). Autorkou termínu je překladatelka Zuzana Štastná.

25 MARGRIT SHILDRICK, *Embodying the Monster: Encounters with the Vulnerable Self*, London 2002.

26 ROSEMARIE GARLAND THOMSON, *Extraordinary Bodies: Figuring Physical Disability in American Culture and Literature*, New York 1997; TÁŽ, *Freakery: cultural spectacles of the extraordinary body*, New York 1996.

27 Srov. text MARGRIT SHILDRICK, *Mimo řád: Genealogie zrůdnosti*, publikovaný v tomto čísle. Prostupování a kontinuitu vizuálních postupů a způsobu reprezentace původně uplatňovaných v rámci „freakshows“ i do společensky vysoce uznávaného pole medicínské praxe trefně ilustruje

typologií, příkladových studií na straně jedné a reprezentačních strategií, skrze které se rodila „monstra“ ve „freakshows“, na straně druhé, mají mnohdy společnou genealogii. Proto Lorenz představuje provokativní koncept „zrůdného vědění“ („freaky knowledge“),²⁸ který problematizuje snahu vidět „freakshows“ jako záležitost minulosti a odkazuje na režimy vizuality, epistemologické dominance a symbolického násilí, které mají kořeny v tradici vystavování monstrozít, ale jsou v moderním paradigmatu „rehabilitovány“ prostřednictvím „kliniky“.²⁹ Koncept „zrůdného vědění“ však problematizuje i genealogii soudobých identitních politik odkazem na to, že mnoho zakládajících pramenů a historických známek o existenci a zkušenostech lidí pohybujících se na hranici, či dokonce za ní, dobové kulturní srozumitelnosti jsou formovány medicínským diskurzem a nejdou od něj jednoduše oddělit.

„Zrůda“ a imaginace monstrozní, abnormální a společností odvvržené korpo-reality se v současnosti dočkaly nové vlny zájmu, a to nejen na poli „disability studies“, ale také ve studiích inspirovaných genderovými a queer teoriemi a kritickými teoriemi rasy a postkolonialismu. Jedním z důvodů obnoveného zájmu je právě to, že figurace monstrozity vrství různé diskurzy jinakosti: sexuality, genderu, rasy a/nebo etnicity, třídy, stejně jako vtělené jinakosti, kterou v řádu současného diskurzu nazýváme „postižením“, a nabízí tak možnost vrátit se ke sdílené genealogii těchto diferencních kategorií a znovu promýšlet momenty jejich historického – ale i současného – překrývání.

Tělesná jinakost a „postižení“ jako efekt normy

Na prahu moderny se tělesná jinakost, řečeno slovy Sandera Gilmana, proměňuje na „sumář patologií“.³⁰ „Jiné tělo“ se stalo somatizovaným znakem široké

i historizující filmový narativ Davida Lynche *Sloní muž*. „Sloní muž“ (Joseph Merrick) je sice vykoupěn z rukou svého principála, který jej vystavoval londýnské veřejnosti, a dostává se do „hospitalu“, který řídí jeho lékařský dobrodinec, Frederick Treves: ze „zrůdy“ se stává „pacient“ a objekt charitativní péče. Avšak scéna, v níž Treves představuje Josepha Merricka („zrůda“ nyní dostává zpět své civilní jméno) svým kolegům v rámci lékařského koncilium, ukazuje na mnohé strukturální podobnosti mezi „nemravnými“ „freak shows“ na straně jedné a praktikami pokrokové lékařské vědy na straně druhé. Tyto podobnosti jsou nejzřetelnější v režimech vizuality, epistemologii „odhalování“ a mocenských hierarchií, které se skrze ně konstituují a udržují.

28 Úvodní nepublikovaná přednáška Renate Lorenz na konferenci Freaky. Queer Art Conference, konané pod záštitou Freie Universität zu Berlin ve dnech 28.–30. srpna 2009 v Berlíně.

29 MICHEL FOUCAULT, *Zrození kliniky*, Praha 2010.

30 SANDER L. GILMAN, *Difference and Pathology. Stereotypes of Sexuality, Race and Madness*, Ithaca-London 1985. Koncept tělesné jinakosti jako „pathological summary“, s. 23–24. Gilmanov

škály diferencí a diferenčních kategorií, od rasy a etnicity, genderu a sexuality, „slabomyšlnosti“, „postižení“ a „nezpůsobivosti“ až po sociální status a třídu, imigrantství či kriminální sklony a (jiné) „sociální patologie“.³¹ Jelikož kulturní imaginace těla a tělesných jinakostí s sebou vždy nesou vztah mezi individuálním a kolektivním tělem, nabízí se tělo individuální k somatizaci a naturalizaci sociálních distinkcí, které jsou zásadní pro (re)formulaci mocenských vztahů a společenských hierarchických struktur.³² Jedním ze systémů nadvlády, které se ustavují a působí skrze imaginace tělesné jinakosti, je „povinná tělesná zdatnost“ („compulsory ablebodiedness“).³³ Podobně jako další systémy nadvlády i povinná tělesná zdatnost je ukotvena v historických procesech moderních společenských

va práce patří k jedné z prvních, které se věnovaly signifikacím tělesné jinakosti nikoli z perspektivy jedné kategorie, ale snažily se zachytit vzájemné propojení a interakci kategorií vícerych.

- 31 Jestliže u posledně jmenovaných kategorií imaginace diference „vepsané do těl“ ztratily svou původní explikační sílu, v případě jinakostí konstruovaných skrze diference genderové, sexuální či konstituované ve vztahu k (ne)způsobivosti model somatizované odlišnosti stále přetrvává. Nedávný návrh, aby se žádosti o azyl na základě diskriminace a ohrožení na životě kvůli sexuální identitě „ověřovaly“ skrze měření jednotlivých částí těla (penisu), či „vědecké“ studie, které tvrdí, že sexuální preferenci lze vyčíst z tělesných znaků, například z délky prstů, a konečkonců i sofistikovanější studie o „gay genu“ apod. ukazují na přetrvávání konceptu jinakosti vepsané do těl. Vzhledem k hlavnímu tématu této studie zde uvádím pouze studie o vědeckém snažení, které mělo vést k nalezení somatických znaků lesbismu: HEATHER LEE MILLER, *Sexologists Examine Lesbians and Prostitutes in the United States, 1840–1940*, *NWSA Journal* 12/2000, s. 67–87; JENNIFER TERRY, *Lesbians under the Medical Gaze: Scientists Search for Remarkable Differences*, *The Journal of Sex Research* 27/1990, s. 317–339; TÁŽ, *An American Obsession: Science, Medicine, and Homosexuality in Modern Society*, Chicago 1999; ANNE FAUSTO-STERLING, *Sexing the Body. Gender Politics and the Construction of Sexuality*, New York 2000.
- 32 K somatizaci genderových nerovností existuje dlouhá a bohatá debata v rámci feministických teorií korporeality. Historickou dimenzi formování konceptu „přirozených“ tělesných odlišností reprezentují například FAUSTO-STERLING, *Sexing the Body*; LONDA SCHIEBINGER, *Skeletons in the Closet: The First Illustrations of the Female Skeleton in Eighteen-Century Anatomy*, *Representations* 14/1986, s. 42–82; THOMAS LACQUEUR, *Making sex: Body and Gender from the Greeks to Freud*, Cambridge (Mass.) 1990; THOMAS LACQUEUR, CATHERINE GALLAGHER, (edd.) *The Making of the Modern Body: Sexuality and Society in the Nineteenth Century*, Berkeley-London 1987; další specifickou ukázkou somatizace sociálních hierarchií a diferencí jsou pojednání o fyziognomii či frenologii, které z rysů obličeje či jiných tělesných znaků četly „otisky duše“ a její patologie.
- 33 ROBERT MCRUER, *Compulsory Able-Bodiedness and Queer/Disabled Existence*, in: *Disability Studies. Enabling the Humanities*, (edd.) Sharon L. Snyder, Brenda Jo Brueggemann, Rosemarie Garland Thomson, New York 2002. Dále srov. pozdější a komplexnější formulace v úvodní kapitole knihy ROBERT MCRUER, *Crip Theory, Cultural Signs of Queerness and Disability*, New York 2006.

transformací. Ale právě její historicita a provázanost s historickými procesy a transformacemi, které podmínily současné společenské struktury, propůjčuje normativu zdatnosti jeho (relativní) neviditelnost, samozřejmost i zdání přirozenosti a „normality“.³⁴

„Vynález normality“³⁵ a následné ustavení „normality“ jakožto moderního normativu je výsledkem historického procesu rekonceptualizace jinakosti a abnormality v intencích patologických deviací, které je potřeba eliminovat v zájmu „péče“ o obyvatelstvo a prospěch moderního státu. Jestliže se ideologie „normality“ odvozuje zprvu od konceptu „průměrnosti“ a obrazu „průměrného člověka“ („l'homme moyen“), záhy se posunula směrem k snahám o „vylepšení“ průměrného potenciálu. Eugenická snaha o „vyléčení“ a eliminaci vad a nedokonalostí, která dominovala veřejnému diskurzu na přelomu 19. a počátku 20. století, byla pouze, jak ukazují David Mitchell a Sharon Snyder, logickým důsledkem touhy po překonání nedostatků „průměrnosti“ a znakem účinnosti nově zrozené „norm(alit)y“.³⁶ Koncept „postižení“ jakožto protipól představy o „povinně zdatné“ korporealitě se tedy ustavil jako efekt eugenického příkazu k normalitě; normalitě, která má umožnit co nejefektivnější a nejpříjemnější fungování moderní společnosti. „Postižený“, dalo by se poznamenat parafrází známého Foucaultova výroku o zrodu „homosexuála“,³⁷ se stává novým druhem subjektu, který se rodí společně s nastupující modernou: industrializací, urbanismem, kapitalismem a formováním moderních národních identit.³⁸

34 R. MCRUER, *Crip Theory, Cultural Signs of Queerness and Disability*, s. 1.

35 Pojmy odkazující k normalitě („normální“, „normálnost“, „normalita“, „norma“, „průměr“, „abnormální“) – se v evropských jazycích objevily vesměs až v poměrně nedávném období. Davis toto ilustruje na příkladu angličtiny, kde se pojem „normální“ ve smyslu „představující běžný typ nebo standard, tomuto standardu odpovídající a od něj se neodchyloující, běžný, obvyklý“, objevuje teprve kolem roku 1840 – LENNARD DAVIS, *Enforcing Normalcy: Disability, Deafness, and the Body*, London 1995.

36 SHARON L. SNYDER, DAVID T. MITCHELL, *Cultural Locations of Disability*, Chicago–London 2006, zvláště kapitola *The Eugenic Atlantic: Disability and the Making of an International Science*, s. 100–132.

37 MICHEL FOUCAULT, *Historie Sexuality, Vůle k vědění*, Praha 1999.

38 Pro historizaci konceptualizace tělesné jinakosti jako „disability“ („postižení“, „invalidita“ či „neschopnost“) srov. například PAUL K. LONGMORE, LAURI UMANSKY, *The New Disability History. American Perspectives*, (edd.) New York–London 2001; PAUL K. LONGMORE, *Why I Burned My Book and Other Essays on Disability*, Philadelphia 2003; HELEN DEUTSCH, FELICITY NUSSBAUM (edd.), *„Defects“ Engendering the Modern Body*, Ann Arbor 2000; SHARON L. SNYDER, DAVID T. MITCHELL (edd.), *The Body and Physical Difference: Discourses of Disability*, Ann Arbor 1997. Nejnovější práce, která spojuje historii konceptu „posti-

Spíše než popisné konstatování tělesného (či mentálního) faktu je „postížení“ efektem historických proměn a zároveň analytickou kategorií, která nám umožňuje tyto proměny zkoumat. Jako diferenční kategorie vyznačuje „postížení“ linii mezi „způsobilostí“ a „nezpůsobilostí“ ve vztahu k nárokům moderní společnosti a jejího „biomedicínského“ prospěchu. Tam, kde se „způsobilost“ subjektů odvíjí od schopnosti dostát nárokům kladeným na „homo oeconomicus“³⁹ a od co nejefektivnějšího fungování v rámci kapitalistické směny („být tělesně zdatným znamená být schopným normálních fyzických nároků vyžadovaných ve specifickém systému práce“),⁴⁰ se somatizovaná jinakost stává znakem „nezpůsobilosti“ a znakem jinakosti, které je potřeba předcházet, či alespoň umenšovat její negativní dopady.

Tělesná jinakost jako narativní protěza projektu „historie homosexuality“?

V následující analýze vystupují proti tendenci historických analýz považovat „hluboko zakořeněnou anomálii naturelu“⁴¹ a konstrukty tělesné jinakosti za dobově podmíněný odkaz ke konceptům jinakosti sexuální/genderové, jinými slovy k „homosexualitě“. Jay Prosser,⁴² autor jedné z prvních studií zabývající se historií konceptualizace transsexuality, mluví v této souvislosti o homosexuálním paradigmatu, uplatňovaném v sexuologickém diskurzu 19. století, v jehož rámci se všechny příkladové studie, bez ohledu na to, zda se (konstruovaná) jinakost vztahovala k genderovanému tělu a jeho prožívání, touze či formě sexuálních vztahů, stávaly příkladem homosexuality.⁴³ Přestože teze, které z tohoto slibného

žení“ s projektem kapitalistické industrializace, a formování moderního amerického národa srov. v tomto čísle recenzovaná studie SUSAN M. SCHWEIK, *The Ugly Laws: Disability in Public*, New York/London 2009. Z novějších prací německojazyčné provenience je možné jmenovat ATTILA NÓBIK, *Normalität, Abnormalität und Devianz: Gesellschaftliche Konstruktionsprozesse und ihre Umwälzungen in der Moderne*, Frankfurt am Main 2010; ELBETH BÖSL, ANNE KLEIN, ANNE WALDSCHMIDT (edd.), *Disability history: Konstruktionen von Behinderung in der Geschichte; Eine Einführung*, Bielefeld 2010.

39 MICHEL FOUCAULT, *The Birth of Biopolitics. Lectures at the Collège de France, 1978–79*, Basingstoke 2008.

40 R. MCRUER, *Crip Theory, Cultural Signs of Queerness and Disability*, s. 8.

41 H. ELLIS, *My Life. Autobiography*, s. XXXIX.

42 JAY PROSSER, *Second Skins: The Body Narratives of Transsexuality*, New York, 1998.

43 Podle Prossera se to, co dnes klasifikujeme jako „transsexualitu“, pod lupou „sexuální inverze“ stává opět „homosexualitou“, přičemž předpoklad, že postava transsexuála reprezentuje homosexualitu, považuje Prosser za heterocentrický konstrukt.

argumentu Prosser vyvozuje, záhy sklouzávají nebezpečně blízko k esencialismu jiného druhu a jeho projekt se vydává cestou k „osvobození“ autentické jinakosti „transsexualit“, kritika „homosexuálního paradigmatu“ je inspirativní, neboť nás vrací k momentu diskurzivní nejednoznačnosti a překrývání diferenčních kategorií.

Nesnažím se, tak jak to činní Prosser, argumentovat za zviditelnění „autentické“ zkušenosti „postižení“ či „osvobodit“ kategorii (ne)způsoblosti, kolonizovanou projektem „historie (homo)sexuality“. Moje argumentace sleduje dvě metodologicky snad sofistikovanější linie: za prvé, argumentuji proti „narativní protěze“⁴⁴ a protetickému čtení historických imaginací patologie těla i duše, popisů „poruch funkce“, vad, abnormálních forem těla či „naturelu“, obsesí atd. (pouze) jako materiálním metaforám (jim nadřazené) jinakosti, kterou v tomto konkrétním případě vyjadřuje koncept „homosexuality“. Namísto toho ukazují, jakým způsobem se prolínají normativní definice normality genderové, sexuální a „zdraví“, resp. způsoblosti. Jinými slovy, v této linii argumentu pléduji za novou „archeologii“ konceptů tělesné jinakosti, vycházející z analýzy intersekce různých normativů.

Druhá linie mého argumentu se týká genealogické souvislosti normativních systémů heteronormativity a „povinné tělesné zdatnosti“. Sám koncept „homosexuality“ je již výsledkem dispozitivu sexuality, a tedy výsledkem historického procesu redukce významových ambivalencí a mnohoznačností. Čtení „proti srsti“ dispozitivu je důležité nejen metodologicky pro plastičtější historickou analýzu, ale je i pro plastičtější interpretace současnosti. Disability studies mohou stejně jako studia sexuality a genderu metodologicky získat, vrátíme-li se k nepřehledným a nejednoznačným genealogiím jednotlivých analytických kategorií. Na konkrétním příkladu narativního konstruování „historie jednoho šťastného manželství“ se pokusím ukázat vzájemné provázání a podmiňování systému „povinné heterosexuality“ a „povinné tělesné zdatnosti“.⁴⁵

44 SHARON L. SNYDER, DAVID T. MITCHELL, *Narrative prosthesis: disability and the dependencies of discourse*, Ann Arbor 2000.

45 Ačkoli oba systémy vykazují mnoho strukturních paralel, které je možné popsat pomocí známého paradoxního modelu, jímž Eve Kosofsky Sedgwick popisuje vztah podmíněnosti a hierarchie mezi homosexualitou a heterosexuality, k pochopení toho, jak oba systémy fungují, ale tyto strukturní paralely nestačí – srov. EVE KOSOFSKY SEDGWICK, *The Epistemology of the Closet*, Berkeley 1990. Kategorie (ne)způsoblosti či „postižení“ byla až do nedávné doby na poli studií sexuality a genderu opomíjená, a byla-li zahrnuta, tak spíše jako popisná kategorie („lidé s postižením“), nikoli však již jako kategorie analytická. Studie vycházející z feministických konceptů,

(Po)Znal jsem ji: epistemologie „odhalení“ a její limity

„Studuji tě (...) tak jako studuji Bibli.“⁴⁶

Epistemologické strategie tvoří klíčové diskurzivní postupy, skrze které *Můj život* zpracovává a „podřizuje si“ *Edithinu* jinakost. Moc plynoucí z „vědění“ se v textu konstituuje pomocí „osvědčených“ binárních protikladů: pozorovatel/ pozorovaná; aktivní/pasivní; ten, kdo ví/ta, o které se to ví; ten, kdo pojmenovává/

které dekonstruuji univerzálnost zkušenosti „lidí s postižením“ ve vztahu k genderu a posléze i k sexualitě, sice pracují s konceptem „genderovaných“ efektů řádu (ne)způsobivosti, málo kdy však pracují intersekcčním způsobem a odpovídají na otázku, jak gender či sexualita specificky ovlivňuje, modifikuje a transformuje účinky kategorie (ne)způsobivosti a symbolické nadvlády skrze koncepty zdraví, zdatnosti, efektivity apod. K tomu srov. kanonické texty ROSEMARIE GARLAND THOMSON, *Integrating Disability, Transforming Feminist Theory*, *Feminist Formations* 14/ 2002, s. 1–32; TÁŽ, *Feminist Disability Studies: A Review Essay*, *Signs*, *Journal of Women in Culture and Society* 30/2005, s. 1557–1587. Slibnou intersekcční analýzu postavenou na historickém rozplétání vzájemné podmíněnosti a překrývání jednotlivých diferenčních kategorií představuje i v tomto čísle recenzovaná práce SUSAN SCHWEIK, *The Ugly Laws*. Podobné kritické směřování naznačují i průlomové práce Roberta McRuera, které jdou daleko za obvyklé konceptualizace „genderovaného“, „sexualizovaného“ účinku režimu povinné tělesné zdatnosti. Zásadní přínos jeho konceptualizací „crip“ jakožto nové kategorie explicitně odkazuje k nové teoretické ambici.

46 H. ELLIS, *My Life. Autobiography*, s. 230.

pojmenovávaná, přičemž těmto binárním opozicím jsou nadřazeny binární dvojice normální/abnormální a zdravé/nezdravé. Prohlášení jako „znal jsem [ji]“, „já jsem [jí] rozuměl“, metaforické prostředky a řečové figury, které Ellis užívá (*Edith* je například přirovnávána ke knize, která se vždy a ochotně otevírá Ellisovu badatelskému pohledu),⁴⁷ mají utvrzovat Ellisovo epistemologické privilegium nad „vysvětlením“ *Edith*.

Tyto reprezentační strategie jsou koneckonců velmi jasně ilustrovány již v sémantice fotografií, které jsem z auto/biografie vybrala k dokreslení svého argumentu.⁴⁸ Jediná portrétní fotografie, která zachycuje *Edith* po sňatku s Ellisem (obr. 1), se podobá spíše portrétním fotografiím obyvatel zdravotních institucí, které se měly starat o „slaboduché“, či frenologickým zobrazením, které z fyziologických rysů obličeje a hlavy či ze způsobu pohledu konstruovaly teorie o sociálních či psychologických charakteristikách zobrazovaného subjektu, a zvláště pak o jeho či jejich patologických rysech. *Edith* je vytržena z jakéhokoli kontextu, který by mohl její portrét doplnit o další narace, ona sama a její obličej se nám má stát zdrojem „poznání“. Obraz *Edith* je nehybný, stejně jako strnulý výraz její tváře, který neodhaluje žádné emoce. Její pohled je sice obrácen do kamery, ale nevyjadřuje odpor či nesouhlas, spíše „poslušné“ dovoluje našemu pohledu, abychom ji „studovali“. Fotografie Havelocka Ellise (obr. 2) v přímém kontrastu s *Edithinou* fotografií zachycuje muže usazeného ve své pracovně, rozmyšlejícího nad studovaným materiálem, který je před ním rozložen na pracovním stole. Kamera muže nikterak nevytrhuje z jeho studia. Režimy vizuality těchto portrétů dokreslují symbolické násilí a strategie vytváření dominance, které Ellisovi dovolují konstruovat subjektivní narativ skrze symbolické podřízení „druhých“.

Tyto strategie reprezentace jsou součástí diskurzu „odhalení“, který produkuje specifickou formu „vědění“. Epistemologie „odhalení“ však je, jak dokládá Eve Kosofsky Sedgwick, ze své podstaty „paranoidní“, neboť vede k poznání toho (a vždy přesně jenom toho), co jsme již „věděli“. ⁴⁹ Koncept „paranoidní“ episte-

47 H. ELLIS, *My Life. Autobiography*, s. 219.

48 Fotografie *Edith*, srov. H. ELLIS, *My Life. Autobiography*, s. 477; pro dokreslení uvedme, že v textu autobiografie se objevuje ještě jeden portrét Edith, který ji zachycuje v době před sňatkem. Kromě fotografií *Edith* obsahuje *Můj život* také portrét Olive Schreiner, významné britské viktoriánské spisovatelky, která byla zároveň Ellisovou přítelkyní. Kromě diskutované fotografie autobiografie obsahuje i portrétní fotografii Ellise v pozdním věku. Opět jej zobrazuje jako zamyšleného muže, tentokrát starce, ani tehdy se ale nepodřizuje pohledu kamery a nevrací nám přímý pohled.

mologie vystihuje postup, kterým Ellis popisuje, definuje a následně „léčí“ jina-kost *Edith*. Již v předmluvě k *Mému životu* zmiňuje Ellis „hluboko ležící anomá-lii [*Edithina*] naturelu“. Vedeni předem odkrytým „poznáním“ nejsme schopni sledovat komplikovanost vztahů mezi „poznáním“ faktem a jeho narativními či epistemologickými důsledky pro ty, „kdo se chtějí dozvědět“, těmi, „kdo již ví“, a těmi, „kdo toto poznání sdělují“.⁵⁰ Abych se vyhla nástrahám této „paranoidní“ interpretace, nesleduji zde, zda a jak se *Edith* projevuje jako „homosexuální“ či na základě čeho Ellis k tomuto poznání došel. Na místo toho mě zajímá, jak Ellis „poznání“ využívá v performativním aktu seartikulace a sebe-koncipování. Jakou roli hrálo odhalující poznání jinakosti v jejím textuálním a narativním zpracování? Jinými slovy se ptám, jaké performativní efekty má „paranoidní“ vědění v Ellisově textu. Jak chce pomyslné čtenáře a čtenářky vést a co znamená, když se v textu dozvedí (jenom) to, co již od začátku vědí?

Poznání *Edith* se konstituuje pomocí právě se ustavujícího „vědeckého“ dis-kurzu sexuologie, který se stává součástí narativu na základě mnoha intertextuál-ních odkazů. K „odhalení“ *Edithiny* „jinakosti“ napomáhá, že Ellis při jejím po-pisu využívá obdobných figur a postupů jako v případových studiích sexuálních a genderových aberací, které zahrnul do svých „vědeckých“ prací.⁵¹ Ilustrativní jsou například odkazy k přebujelé nervozitě, nevyrovnané emocionalitě a dráž-divosti. „Ženy invertitky,“ dočteme se v *Sexuální Inverzi*, „si zachovávají femi-ninní emocionalitu, která se u nich pojí s jistou mírou infantilní impulzivnosti a maskulinní energie.“⁵² Ženy „postižené“ „invertismem“ jsou popisovány jako náchylné k psychickému a emocionálnímu stresu a tísní: „trpěla nervovým pře-pětím a nevyléčitelnou melancholií“.⁵³ Podobně i reprezentace *Edith* je protkána odkazy na nevyrovnanost, nervozitu, labilitu. Nechybí ani odkazy na infantilnost a nedospělost: „V jistém smyslu [*Edith*] zůstala nedovyvinuta, fyzicky i nature-lem jí zůstalo něco z dítěte, a díky své náchylnosti k nervózní přecitlivělosti si nikdy nevytěžovala normální schopnost rezistence vůči nezdravým vlivům.“⁵⁴

49 EVE KOSOFSKY SEDGWICK, *Paranoid Reading and Reparative Reading: or, You're Paranoid, You Probably Think This Introduction Is about You*, in: *Novel Gazing. Queer Readings in Fiction*, (ed.) Eve Kosofsky Sedgwick, Durham 1997, s. 1–37.

50 E. KOSOFSKY SEDGWICK, *Paranoid Reading and Reparative Reading*, s. 4.

51 HAVELOCK ELLIS, *Sexual Inversion. Studies in Psychology of Sex*, Philadelphia 1917.

52 H. ELLIS, *Sexual Inversion*, s. 201.

53 H. ELLIS, *Sexual Inversion*, s. 200.

54 H. ELLIS, *My Life. Autobiography*, s. 220.

Ale i prvky *Edithiny* povahy, které Ellis vyzdvihuje jako pozitivní, její umělecké sklony, „nadání pro přátelství“, sociální citění, láska ke zvířatům, spiritualita, čerpají ze soudobých diskurzů, které se podílely na zrození „homosexuálního subjektu“, aby vykreslily výsledný portrét „invertky“. ⁵⁵

Vytvoření tohoto epistemologického rámce, který pomáhá nejen odhalit, ale také klasifikovat a popsat tělesnou jinakost vtělenou v *Edith*, je klíčový pro *Můj život*, a tedy pro autobiografické performativy, které konstituují Ellisovu subjektivitu v rámci heteronormativního řádu. Jak bylo již řečeno, *Edith* je zde (femininním) objektem pohledu a poznání, a tak dovoluje Ellisovi konstruovat pozici (maskulinní) subjektivity. Podobně i epistemologie „odhalení“ neprodukuje pouze vědění o aberaci/homosexualitě studovaného objektu, ale zároveň ustavuje „toho, kdo ví“, jako normálního/heterosexuálního.

Ale vraťme se ještě jednou k metafoře paranoidní epistemologie. Tu lze chápat i jako inspiraci a pobídku nespokojit se s interpretací imaginací tělesné jinakosti pouze v rámci sexuálního dispozitivu. V konceptualizaci jinakosti *Můj život* na první pohled nadřazuje kód „homosexuality“ ostatním kódům. Uváděné příklady ukazují, že „epistemologie homosexuality“ se konstituuje až skrze protetický narativ, v jehož rámci se různé druhy jinakostí, ať již se jedná o odlišnost definovanou skrze gender („zůstalo jí něco z dítěte“, „maskulinní energie“), normativní představy o zdraví (nemoc, deprese, melancholie) či normativní představy o vtělené normalitě a optimální funkčnosti (náchylnost k psychickému a emocionálnímu stresu a tísní), stávají pouhými pomocnými metaforami pro konstituování nadřazené kategorie „sexuální inverze“, resp. „homosexuality“ a „lesbismu“. V následujících částech tohoto textu se pokusím v krátkosti poukázat na další narativní strategie, které *Můj život* využívá při vyjednávání napětí a rozporů mezi neslučitelnou odlišností (homosexuální) *Edith* a (heterosexuálního) *Havelocka* a které ukazují na strategickou důležitost dalších diferenčních kategorií, pře-

55 Pro dobové diskuse a imaginace „homosexuality“, „invertismu“ a tzv. prostředního pohlaví v britském kontextu srov. především EDWARD CARPENTER, *The Intermediate Sex. A Study of some Transitional Types of Men and Women*, London 1908; TÝŽ, *Intermediate Types among Primitive Folk. A Study in Social Evolution*, London 1914. Ženské „inverzi“ se věnuje také o něco pozdější publikace, kterou uspořádala STELLA BROWNE, *Studies in Feminine Inversion*, in: *The Sexuality Debates*, (ed.) Sheila Jeffreys, London 1987, s. 606–610. Toto intertextuální překrývání ukazuje i na to, že mezi koncem 19. a druhou dekádu 20. století se ženská „invertka“ stala, i když pouze v určitých diskurzivních polích, specifickou postavou s rozpoznatelnými a stereotypizovanými rysy a s očekavatelnými emocionálními, fyzickými i intelektuálními charakteristikami. Tvrzení, že *Edithiny* emocionální a erotické preference byly primárně směřovány k ženám, jí je tak „vepsáno do těla“.

devším genderu a (ne)způsobilosti. Těmito narativními strategiemi jsou narativ péče, romantické lásky a manželského partnerství.

„Poznání“ *Edith* totiž – jak tvrdí narativ *Mého života* – slouží Ellisovi především k tomu, aby je mohl využít k pečování o *Edith*. Gradace „věděni“ a porozumění, které, jak Ellis tvrdí, postupně pro svou ženu získával („všechno mi o sobě řekla“, stal se tím „jediným člověkem na světě, který jí rozuměl“, a tím „jediným, s kým se cítila zcela sama sebou“),⁵⁶ Ellisovi umožňuje konstruovat sama sebe jakožto autoritu, která ví a *Edith* zná, a tudíž o ní umí pečovat. Péče zde znamená především snižování negativních důsledků jinakosti.

Prolínání diskurzů „manželství“, romantické lásky s diskurzem vědy (sexuologie) a habitem profesionála je zásadní pro uchopování „jinakosti“ a její inkorporace do normativů, které ji mají neutralizovat. Následující podkapitola sleduje, jakým způsobem se prolíná ideologie „romantické lásky“ s normativním diskurzem „zdraví“, které zde sledují skrze narativ rehabilitace a „normalizování“. Ukážu, jak působení těchto normativních diskurzů závisí na konstrukci „jiného těla“ a jak je „jiné tělo“ využíváno k vytvoření hierarchií a mocenských konstelací. Kategorii „tělesné jinakosti“ tak zbavujeme její čistě metaforické funkce v dispozitivu sexuality; namísto toho můžeme sledovat, jakým způsobem se kategorie jinakostí vzájemně podmiňují, kdy a za jakých okolností vzájemně působení posilují, a kdy naopak působení jedna druhé minimalizují.

Léčivé účinky manželské lásky

„Mluvit o vztazích, které, jako nás, pomohly velkým cílům, jako o chybě, by bylo rouháním proti životu.“⁵⁷

Narativní reprezentace manželství Havelocka Ellise a *Edith* nezakrývá počáteční těžkosti, které pramení z neslučitelné odlišnosti „anomálie“ *Edithina* naturelu: „Tento neustále se opakující (...) nesoulad vždy vnášel [do našeho vztahu] stopu tragična.“⁵⁸ Postupně se však, jak se nás *Můj život* snaží přesvědčit, daří především díky „poznání“ *Edithiny* jinakosti počáteční disharmonii zmírňovat. „Věděni“ jednak nabízí Ellisovi diskurzivní prostředky, jejichž prostřednictvím

56 H. ELLIS, *My Life. Autobiography*, s. 263, 264, 225.

57 H. ELLIS, *My Life. Autobiography*, s. 234.

58 H. ELLIS, *My Life. Autobiography*, s. 216.

může údajné patologické účinky *Edithiny* aberace mírnit („rehabilitovat ji“), ale zároveň mu dovoluje, jak ukážu dále v textu, vykročit z normativních definic maskulinity.

Příběh jednoho manželství, který vypráví *Můj život*, rezonuje s tezemi o transformaci intimity a sexuality Anthony Giddense⁵⁹ a ideologii romantické lásky Niklase Luhmana⁶⁰ v době moderny. Diskurz romantické lásky, tvrdí oba, se mezi 18. a 20. stoletím stal silou, která modelovala intimní vztahy mezi partnery a manžely. Zásadní proměnu intimity spatřuje Giddens v tom, že poprvé dochází k tomu, že láska a její prožitek je spojován se svobodou a individuální sebe-realizací; láska i svoboda se tímto stávají „normativně požadovanými stavý“, které mají definovat moderní individualitu a subjektivitu.⁶¹ Právě diskurz romantické lásky, jenž staví na představách o komplementaritě subjektů, které ke svému sebe-naplnění a dosažení subjektivní integrity a celistvosti musí najít svou chybějící polovinu, pomáhá Ellisovi konstruovat narativ o sobě a své ženě: „Ty jseš já, já jsem ty...“, „Tvá náruč a tvá hrud' je můj skutečný domov.“⁶² Jinak řečeno, ideologické rámce konceptu romantické lásky umožňují diskurzivně překlenout (a v rámci těchto normativních diskurzů neutralizovat) „imkompatabilitu“ a odlišnost jejich sexualizovaných a genderovaných těl a „naturelů“.

Ellis otevřeně píše o tom, že co se týče sexuálních vztahů, on a *Edith* nebyli vhodnými partnery, a proto „manželské vztahy v tomto úzkém slova smyslu byly trvale ukončeny“.⁶³ Přesto následující pasáže, ve kterých Ellis popisuje, jaký vliv na něj jeho žena měla, využívají erotizovaných metafor: „Kontakt s jejím obnaženým a živoucím duchem uváděl v pohyb i mou chladnější a zasněnější povahu a dováděl mě k rozpoznání fundamentálních pravd o životě.“ „Ona byla tou ženou, která mohla způsobit, že ve mně povstaly ty schopnosti, které jsem mohl mít k tomu, abych se stal, v mystickém a transcendentálním smyslu, Milencem.“⁶⁴

Metafory, které zde Ellis používá („obnažený a živoucí duchem“, „fundamentální pravdy o životě“, „povstat“, „Milenec“), jsou zcela nepokrytě erotizované. Jelikož v ideologickém rámci moderní intimity se i sexuální naplnění a uspo-

59 ANTHONY GIDDENS, *The Transformation of Intimacy. Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies*, Cambridge 1992.

60 NIKLAS LUHMAN, *Láska jako vášeň*; Paradigm Lost, Praha 2002.

61 GIDDENS, *The Transformation of Intimacy*, s. 40.

62 H. ELLIS, *My Life. Autobiography*, s. 272.

63 H. ELLIS, *My Life. Autobiography*, s. 292.

64 H. ELLIS, *My Life. Autobiography*, s. 234–235, 244.

kojení, které si partneri mají nabízet, stává normativem, erotizované metafory hrají zásadní roli pro obhájení kvality manželského vztahu a mají dokládat jeho „funkčnost“. V tomto smyslu také obrazy erotizovaného kontaktu mezi partnery slouží k odstranění „disfunkce“, kterou s sebou přináší „jiné“ (lesbické) tělo. Jestliže na úrovni hrubé matérie těl vzhledem k *Edith* podle slov Ellise nemohl dojít naplnění, tato jinakost byla, alespoň textuálně a „proteticky“, překonána na úrovni transcendentální komunikace a spirituálního souladu, který také vykazuje stejnou (heterosexuální) erotickou touhu, kterou sama těla dosáhnout nemohou.

Podobnou argumentaci najdeme v Ellisově populární mravoučné „příručce“ *Malé eseje o lásce a ctnosti*.⁶⁵ V eseji nazvané *Cíl manželství* spatřuje Ellis pravý cíl „civilizovaného“ manželství za hranicemi jeho „primárního cíle, který také můžeme nazvat animálním cílem manželství“. Sexuální energii je nutno, jak Ellis argumentuje, přenést za hranice fyzické sexuality.⁶⁶ Tak je možno dosáhnout vyššího „duchovního cíle“ manželství. Nikterak nepřekvapí, že takovéto transformace animálního pudu do sexuálně-duchovního splynutí jsou schopny pouze „vzácné a nadané povahy“.⁶⁷ Tak se ze svazku trápeného „aberačí“ a komplikacemi stává svazek slibující evoluční vývoj manželství jako společenské instituce.⁶⁸ Konstrukt moderní intimity je založen, jak Giddens, Luhman i další přesvědčivě ukazují, na různých paradoxech, které nutně vedou k nenaplnitelnosti těchto normativních ideálů. Jestliže se na jednu stranu sexuální naplnění (pouze) skrze (monogamní a celoživotní) partnerský vztah stává normativním „nárokem“ vůči

65 Zde se do Ellisových textů zřetelně otiskuje dobový kontext a tzv. manželská otázka („The marriage question“), která se rozproudila díky počátkům feministického hnutí a fenoménu „Nové ženy“ („The New Woman“). V této souvislosti je potřeba upozornit na eugenické tendence mnohých těchto debat. Obsáhlý soubor pramenů a primárních materiálů dokumentující tyto dobové debaty přináší několikisvazková antologie, kterou uspořádala ANN HEILMANN (ed.), *The Late-Victorian Marriage Question: A Collection of Key New Woman Texts*, London 1998.

66 HAVELOCK ELLIS, *The Objects of Marriage*, in: Little Essays of Love and Virtue. Kniha je dostupná na www.gutenberg.org/ebooks/15687; naposledy navštíveno 20. září 2011.

67 H. ELLIS, *The Objects of Marriage*.

68 Mohlo by snad svádět číst Ellisovy eseje jako otisk jeho vlastního „osobního“ života. Tato „biografická“ argumentace však opomíjí vliv dobového kulturního kontextu. Ellisovy teze o „vyšším cíli“ manželství a vůbec společenských svazků souzní s dobovými teoriemi a koncepty společenské evoluce, vývoje i eugeniky, stejně jako s diskusemi o genderových vztazích i „manželství“ jako takovém. Srov. HAVELOCK ELLIS, *Man and Woman. A Study in Secondary and Tertiary Sexual Characters*, London 1934; TÝŽ, *Feminism and Masculinism*, in: *Essays in War Time. Further Essays in the Task of Social Hygiene*, dostupné na www.gutenberg.org/ebooks/9887; naposledy navštíveno 20. září 2011.

partnerství, diskurz romantické lásky současně upřednostňuje „vznešenou lásku“ před „sexuální vášní“. ⁶⁹ Romantická láska není nekompatibilní se sexuální vášní proto, že by milovaná osoba byla idealizovaná, ale proto, že koncept romantické lásky předjímá psychickou komunikaci, souznění, a „setkání duší“, „které má reparativní povahu“. ⁷⁰ Léčebná funkce lásky, ke které zde Giddens odkazuje, pracuje s novým konceptem individua. Je to právě romantická zkušenost a „láska“, která jej činí celým, kompletním. Nemilován a nemilující, je moderní subjekt definován nedostatkem; zkušenost lásky pak podle Giddense tuto „vadu“, nedostatečnost „léčí“. ⁷¹

Figurativní jazyk, který zde Giddens užívá, a metafory „reparace“, „léčení“, „vady“ a „nedostatku“, jsou metaforami, které odkazují ke konceptům „postizení“ a „nezpůsobilosti“. Zvláště odkaz k „reparativní“ povaze milostného vztahu a duchovního setkání partnerů je v kontextu Ellisova auto/biografického narativu inspirativní. Představa, že „správný“ partnerský vztah naplněný „správnou“ láskou povede ke zlepšení, nápravě, možná dokonce k „vyléčení“ partnerů, podle mého názoru odkazuje právě k diskurzu „rehabilitace“ a normalizace směrem ke „zdraví“ a co nejoptimálnějšímu fungování jedince.

„On a ona“ aneb krásnější než láska žen

I důraz, který *Můj život* klade na prezentaci obou manželů jakožto volných, na sobě nezávislých a svobodu si dopřávajících sou-druzích, je v souladu s dobovými diskurzemi o progresivnosti a moderních proměnách genderových vztahů. Ellis tak může otevřeně mluvit o tom, že oba partneři mají touhy a potřeby, které vzájemně uspokojit nemohou, a tak otevřít téma „přítelkyně“, které měly uspokojovat potřeby *Edith*, které on sám naplnit nemohl: „V Edithině srdci vždy zůstávalo místo, posvátné a krásné, které mohla vyplnit jenom žena, která musela být více než přítelkyně v obvyklém slova smyslu, žena, na kterou mohla přenést lásku, která se podobala vášni, přestože etérické vášni, a kterou zahrnovala něžným chováním a péčí, jejíž tajemství tak dobře znala.“ ⁷²

Otevřenost, s jakou Ellis o vztazích své manželky s jinými ženami mluví, je – i vzhledem k dobovému kontextu – pozoruhodná. Ellis těmto vztahům

69 A. GIDDENS, *Transformation of Intimacy*, s. 42.

70 A. GIDDENS, *Transformation of Intimacy*, s. 45.

71 Srov. A. GIDDENS, *Transformation of Intimacy*, s. 45.

72 H. ELLIS, *My Life. Autobiography*, s. 324.

doprává symbolickou důležitost a upozorňuje na to, že tyto vztahy byly pro *Edith* nepostradatelné. Přesto nemusíme vynakládat příliš intelektuálního úsilí a analytického umu, aby bylo zřejmé, že tato reprezentace (nutně) odpovídá genderovému řádu, jenž produkuje genderové a sexuální hierarchie jasně organizující reprezentace emocionálních a/i erotických vztahů, které *Můj život* popisuje. Jinými slovy, způsob, jakým Ellis popisuje stejno-pohlavní vztahy své ženy, odpovídá heterosexuální/heteronormativní matici.⁷³

Juxtapozice manželského svazku Havelocka Ellise a *Edith* se vztahy *Edith* a jejich „přítelkyní“ naznačuje, že Ellisův text možná překvapivě využívá záštitu diskurzu „romantického přátelství“, a to proto, aby *Edithiny* vztahy se ženami normalizoval a zbavil negativního stigma genderové aberace. Podle jeho slov nikterak neohrožovaly sílu a intenzitu vztahu manželského: „Ať jsem si ve chvílích skleslosti myslel cokoli, [*Edithiny* vztahy se ženami] nikdy neměly vliv na lásku, kterou cítila ke mně, ta zůstávala větší a hlubší.“⁷⁴ Pro heteronormativní „normalizaci“ „lesbických“ vztahů jsou důležité i genderované kódy, pomocí nichž Ellis jednak odlišuje *Edithiny* vztahy s ženskými „přítelkyněmi“ od primárního vztahu manželského. Součástí „odhalení“ *Edith* jako invertitky je také poukázání na to, že její osobnost plně neodpovídá kategorii ženy a normativním definicím femininity a vymyká se jim. Její osobnost podle Ellise definovaly tři odlišné genderované elementy: ženský, dětský a chlapecký: „Byla vždy ženou, chlapcem i děckem, a všemi třemi vždy stejnou měrou.“⁷⁵ „Ženský“ a „dětský“ element vstupoval do vztahu manželů,⁷⁶ zatímco „chlapecký zápal“ je podle Ellise charakteristický pro *Edithinu* komunikaci s přítelkyněmi. Když byla *Edith* s nimi, „měla duch nedočkavého chlapce, i gesta a postoje jako chlapec“. „Chlapectví“⁷⁷ zde funguje jako povolená genderová transgrese, povolená zóna genderové ambivalence a androgynie. V zájmu udržení narativu romantické lásky a šťast-

73 JUDITH BUTLER, *Gender trouble: feminism and the subversion of identity*, New York 1990.

74 H. ELLIS, *My Life. Autobiography*, s. 265.

75 H. ELLIS, *My Life. Autobiography*, s. 263.

76 „Miluji Tě, Havelocku, a toužím po Tobě celým svým ženským srdcem“ (s. 258); „mé srdce bolí touhou po Tobě, a moje oči (nikoli oči chlapce, ale oči ženy) se zalívají slzami při vzpomínce na Tebe“ (s. 291). Tyto citáty naznačují, že i sama *Edith* Lees odlišovala své vztahy podle genderovaného klíče.

77 H. ELLIS, *My Life. Autobiography*, s. 325–326. Pro erotickou symboliku „chlapectví“ a její význam pro ženské homo-erotické vztahy srov. MARTHA VICINUS, *The Adolescent Boy: Fin-de-Siècle Femme Fatale?* in: *Victorian Sexual Dissidence*, (ed.) Richard Dellamora, Chicago-London 1999, s. 83–106.

ného manželství tato genderová transgrese ale nemůže překročit povolenou hranici směrem k maskulinitě, proto Ellis jedním dechem dodává: „Nikdy se ale nechovala jako muž.“

Můj život tedy konstruuje distinktivní hierarchii: *Edithiny* vztahy se ženami zde sice fungují jako součást „veřejné“ performance manželských vztahů a jsou legitimizovány jako součást *Edithiny* osobnosti, které se nemůže vzdát, „aniž by to zaplatila ztrátou osobnosti“⁷⁸, druhořadými se však stávají ve chvíli, kdy se pomocí autobiografického ventrilokvismu manželský vztah reprezentuje jako „krásnějším než láska žen“.

Tento příklad ukazuje, jak Ellis využívá heteronormativních struktur k neutralizaci „jinakosti“ vtělené do *Edith*. Ellisův autobiografický narativ také dokládá hegemoniální sílu heterosexuální matrice, která dokáže nejen pohltnout a neutralizovat sexuální a genderové odlišnosti, ale dokonce jim dopřát i jistý druh viditelnosti a reprezentace. Ellisovo autobiografické břichomluvectví *Edithinu* sexuální a genderovou jinakost/aberci využívá ke konstruování normální heterosexuální maskulinity tím, že jinakost neutralizuje prostřednictvím diskurzu romantické lásky a inkorporuje ji do „historie jednoho šťastného manželství“, v níž Ellis a jeho žena vystupují jako jediná celistvá osobnost, jedno tělo: „Nemůžeš se mě zbavit, tak jako se nezbavíš svých vlastních vnitřností.“⁷⁹

Rovněž způsob, jímž Ellis popisuje moment, kdy *Edith* poprvé vstupuje do úzkého vztahu se ženou, je příkladnou ukázkou toho, jak se „heterosexuální matrice“ stává organizačním principem pletiva vztahů, které *Můj život* líčí. *Edithino* zamilování se do ženy Ellis popisuje jako přímý důsledek čerstvé manželské lásky. Jako příčiny toho, že *Edith* mohla prožít i lásku k ženě, jsou v narativu *Mého života* označovány právě „požitek z nově nalezeného štěstí (skrze manželství)“, „kvas proměn probíhajících v *Edith*, které ji dovedly k novému prožitku svobody a radosti (v manželství)“ a „vrchol jejího (manželského) štěstí“. (Heterosexuální) manželská láska a manželské štěstí umožňují a podmiňují realizaci *Edithiných* (ne-heterosexuálních) ne-manželských tužeb; heterosexuální vztah je tedy konstruován nejen jako symbolicky nadřazený, ale zároveň i jako podmiňující a v jistém smyslu předcházející vztahy, které neodpovídají heterosexuálnímu vzoru. Odkaz na působení heterosexuální matrice a heteronormativního řádu však nevystihuje komplexní narativ *Mého života* zcela. Je to důsledek „reparativ-

78 H. ELLIS, *My Life. Autobiography*, s. 292.

79 H. ELLIS, *My Life. Autobiography*, s. 306.

ního“ působení manželství, že je *Edith* poprvé schopna „skutečně poznat sama sebe“, uvolnit napětí a realizovat svou (potlačovanou) touhu: heteronormativita se zde kloubí s řádem (ne)způsobivosti. Možnost naplnění „hluboce zakoreněné anomálie naturelu“, kterou jí (možná paradoxně) otevírá manželství s Ellisem, vede ke zklidnění a rehabilitaci patologických důsledků a znaků *Edithina* „invertitismu“. A „reparativní“ vliv lásky se nevztahuje pouze k *Edith*, ale i k Ellisovi. I on sám o sobě tvrdí, že manželský svazek jej „vyléčil“ z mnoha neduhů, a ilustruje tak Giddensovu tezi o „nápravné funkci“ moderní intimity a stejně tak i to, že heteronormativní ideologické struktury jsou v rámci moderní epistémě neoddělitelně propojeny s řádem (ne)způsobivosti.

Kulturní gramatika „rehabilitace“

„*Postižení je odlišnost, která existuje jen proto, aby mohla být odstraněna.*“⁸⁰

Rehabilitace jako „kulturní gramatika“ („cultural grammar of rehabilitation“)⁸¹ se podle francouzského historika Henriho-Jacquese Stikera odráží ve snaze společnosti konstruovat (kolektivní i individuální) identity, které by zapadaly do kategorie podobnosti, či přesněji byly identické a neporušované žádnou diferencí. „Rehabilitací“ v tomto smyslu můžeme rozumět jako strukturální logice, jejímž cílem je odstraňovat problematické jinakosti a znovu nastolovat zdánlivý soulad sociální jednoty. Imperativ shody a identičnosti má vést k asimilaci jinakostí a jejich rozpuštění ve společenském těle, tak aby se znovu nastolila jeho „jednota“.⁸² V tomto smyslu kulturní praxe a logika rehabilitace deaktivizuje možná ohniska konfrontace a konfliktu.⁸³

V poslední kapitole navazují na tematizaci pozitivního či dokonce „léčebného“ vlivu, který podle svých slov Ellis měl na svou ženu *Edith*. Tyto motivy

80 S. L. SNYDER, D. T. MITCHELL, *Cultural Logic*, s. 190.

81 Henri-Jacquese Stiker – text cituje R. MCRUER, *Crip Theory, Cultural Signs of Queerness and Disability*, s. 112.

82 Stiker říká: „Rehabilitation marks the appearance of a culture that attempts to complete the act of identification, of making identical. This act will cause the disabled to disappear and with them all that is lacking, in order to assimilate them, drown them, dissolve them in the greater and single social whole.“ Text cituje R. MCRUER, *Crip Theory, Cultural Signs of Queerness and Disability*, s. 112.

83 Srov. R. MCRUER, *Crip Theory, Cultural Signs of Queerness and Disability*, s. 113.

zde rozpracovávám ve vztahu ke konceptu rehabilitace jako kulturní gramatiky, nové kulturní vůle po „přetvoření“ jiných, tak aby mohli být zpět reintegrovaní „dovnitř“ kolektivní identity, která je založena na definiční jednotě a stejnosti. V předchozí kapitole jsem sledovala působení gramatiky rehabilitace v narativu šťastného manželství, v jehož rámci je to právě logika přetvoření, nápravy ke stejnosti a nově nalezené kompatibility, která umožňuje konstruovat narativ o šťastné komplementaritě manželského páru. Strukturální gramatika rehabilitace odstranila komplikace, které pro narativ heterosexuální maskulinity představuje vtělená jinakost *Edith*. Odlišnost těl (ve smyslu sexuálního nesouznění a nekompatibility) je napravena a přetvořena na shodu v narativu o souznění *Havelocka* a *Edith* jako *muže* a *ženy*. Tak je sexuální jinakost (homosexualita) rehabilitována narativem manželského štěstí a souladu.

Jedna z rétorických strategií, která dokazovala nadřazenou kvalitu vztahu Ellise s *Edith* vůči ostatním vztahům, jež jsou součástí narativu *Mého života*, reprezentuje *Edith* jako objekt Ellisova mnohavrstevnatého působení a péče. Ať je *Edith* objektem Ellisova odborného zájmu („bytím viděným“ a „bytím pozorovaným“, které se stává objektem „věděním“), nebo se stává objektem „péče“ a „ošetřování“, vždy auto/biografický narativ konstruuje *Edithinu* subjektivitu jako závisející na jejím vztahu s Ellisem. Pro mou následující argumentaci je důležité, že tato závislost se stává podmínkou „rehabilitace“ ke zdraví a zdravého fungování. *Edithin* vztah k Ellisovi je v autobiografii popsán jako zdroj i podmínka *Edithiny* osobnostní integrity. Okamžik, kdy se pouto s Ellisem přetřhává, je naopak vykreslen jako moment „rozkladu“ její osobnosti a (znovu) upadnutí do depresí, neuróz, nevyrovnanosti, nervozního přepětí a dalších negativních vlivů jejího „abnormálního naturelu“. „Proces mentálního rozkladu“, ⁸⁴ jak jej popisuje Ellis, je konstruován zároveň a neoddělitelně na základě kódů sexuální jinakosti i kódu „(ne)způsobivosti“. Proces osobnostní dezintegrace, a tedy i selhání „rehabilitace“, narušuje do té doby harmonické propojení s Ellisem. Jinými slovy, „hluboko zakořeněná anomálie“ nakonec převažuje nad „reparativní“ silou manželského souznění. „Rozklad“ *Edithiny* osobnosti je symbolicky zakončen smrtí, a *Edith* se tak stává součástí dlouhého kánonu narativně zabíjících leseb.

Jako matka k svému děcku: transgresivní narativ péče

„Strašně mi chybíš, moje Lásko, ty,
který jsi mi ženou i mužem. Tvá ženuška, děčko.“⁸⁵

Interakce mezi Ellisem a *Edith* popisovaná na stránkách autobiografického narativu obsahuje silné prvky genderové hry (tzv. gender-bending) a momentů, ve kterých dochází k transgresi striktní binarity genderových pozic. *Edith* v dopisech Ellise nazývá jmény, která odkazují jak k maskulinitě, tak k femininitě, hravě Ellise nazývá *ženou* i *mužem*. Zajímavější než to, že *Edith*iny soukromé a milostné dopisy obsahují takovou hru, je ta skutečnost, že se stávají součástí autobiografického textu, který se jinak vyznačuje performancemi heteronormativně definované a „zdravé“ maskulinity. Ellis do autobiografie navíc zahrnuje i své dopisy, které taktéž vykazují genderové transgrese a posuny na hranici mezi binárními opozicemi maskulinita – femininita.⁸⁶

Nejsilnějším momentem genderových transgresí je způsob, jakým text pracuje s motivikou dětství a mateřství. V dopisech, které Ellisovi psala jeho žena *Edith* a které se dostaly do textu *Mého života*, se dočteme: „Moje sladké dětátko, ach! Muži! Neměl by ses tak daleko vzdalovat od sukni mámičky!“ A dále: „Přijď už domů, drahé dítě, a ženuška tě nakrmí, uklidní a utěší.“⁸⁷ Ale je to i Ellis, kdo sám sebe prezentuje v roli matky, která pečuje o své dítě („tento druh mateřského citu, který jsem k ní cítil, se rozvíjel po celou dobu našeho společného života“; „dokonce v těchto raných dnech se ke mně chovala [*Edith*], jako se děčko chová ke své matce“).⁸⁸

Jak hru s genderem interpretovat ve vztahu k tezi o heterosexuální matici, která určuje (i) Ellisovy textové sebeprezentace? A jak se momenty (textové/v textu

85 H. ELLIS, *My Life. Autobiography*, s. 291.

86 Například: „All these weeks my whole body has been like a bundle of sensitive nerves throbbing with love of you, every tiniest act of the day has seemed mixed up with love of you.“ – H. ELLIS, *My Life. Autobiography*, s. 269. Speciálně metaforická figura „uzlíček nervů“ („a bundle of sensitive nerves“) je zajímavý: spojuje v sobě nejen kód genderové diference, tedy odkaz k nervozitě, spojované v (nejen) viktoriánském kontextu s iracionální a přehnaně emocionální a nervově labilní femininitou. Zároveň se zde aktivuje i kód „jinakosti“ spojené s „postižením“. Oba kódy však komplikují/odporují dobově hegemonní, tzn. bílé, středostavovské maskulinitě, přesně té formě normativní maskulinity, která je pro narativ Ellisovy autobiografie a pro performativní formování subjektivity, ke kerému skrze narativ dochází, zcela zásadní.

87 Oba citáty z dopisů *Edith* – H. ELLIS, *My Life. Autobiography*, s. 291.

88 Oba citáty H. ELLIS, *My Life. Autobiography*, s. 254.

konstruované) androgynie promítají do biografického obrazu *Edith* a její vtělené „jinakosti“? Ellisovy mateřské stylizace jsou zde zajímavé jak ve vztahu k genderové/sexuální jinakosti (mateřství jako vyjádření normativní femininity a jako její ultimativní potvrzení), tak ve vztahu k jinakosti definované kategorií (ne)způsobivosti (mateřství definované skrze péči, dohlížení nad zdravým vývojem, rehabilitaci).

I tato hra překračující na první pohled genderové kategorie však v narativu *Mého života* slouží k vytváření a udržování spíše než k narušování genderovaných binárních opozic. Ellis například vysvětluje svůj mateřský přístup tím, že si uvědomil, že *Edithina* „povaha je povahou věčného dítěte a že od něj potřebovala celou řadu malých aktů péče a pozornosti. Tak se u něj vyvinula (...) bolestná něha, všechny femininně mateřské impulzy, které ve mně možná dřímaly.“⁸⁹ Zde metafora mateřství konstruuje několik vzájemně propojených binárních opozic. Zatímco *Edith* reprezentuje ztělesnění „věčného dítěte“, nedospělosti, nezralosti, a tak i nedokonalého vývoje, mateřské schopnosti se podle jeho vlastních slov u Ellise probudily jako odpověď na urgentní potřeby *Edith*. V kontextu různých teorií evoluce a vývoje, které sytily dobový kontext, „vyvinutí ženských mateřských schopností“ u Ellise je možné číst jako referenci k (genderovanému) diskurzu evoluce, který připisoval mužům větší schopnost vývoje a jeho větší variabilitu a rozmanitost. Ellis sám byl propagátorem tohoto názoru.⁹⁰ Tedy ve zkratce, na jedné straně Ellis sám u sebe popisuje rozvoj schopností, který má odkazovat k evolučnímu vývoji, *Edith* na straně druhé ztělesňuje vývoj nedokončený. Ellis explicitně říká: „V jistém smyslu [*Edith*] zůstala nedovyvinuta, fyzicky i naturelem jí zůstalo něco z dítěte, a díky své náchylnosti k nervózní přecitlivělosti si nikdy nevytěžovala normální schopnost rezistence vůči nezdravým vlivům.“⁹¹

Hra na matku a děčko, kterou jsem již zmínila ve vztahu k genderových konfiguracím, tady odkrývá další, provázanou rovinu. Ellisův „mateřský vliv“ má na *Edith* údajně pozitivní vliv, neboť jí nabízí tolik potřebnou úlevu od vnitřního napětí a stresů. K dokreslení tohoto tvrzení Ellis opět cituje z dopisu: „Jste pro mne tak dobrý, zklidňujete každý nerv ve mně a každou část mne, pane (...) a já

89 H. ELLIS, *My Life. Autobiography*, s. 255.

90 HAVELOCK ELLIS, *Man and Woman. A Study of Secondary and Tertiary Sexual Characters*, London 1934; CYNTHIA EAGLE RUSSET, *Sexual Science. The Victorian Construction of Womanhood*, Cambridge (Mass.) 1991.

91 H. ELLIS, *My Life. Autobiography*, s. 220.

jako malé děcko pláču na vašich prsou a jsem šťastná.“ Dále pak pokračuje: „Kéž bys tady byl se svými milujícími pažemi a pomohl mi a utěšil mne. Jsem jako slabé unavené děcko, které si stýská po matičce.“⁹² Narativ péče, který na jednu stranu překračuje genderové normativy, umožňuje konstruování normativů jiných. Transgrese heteronormativních vymezení vztahu femininity a maskulinity, které jsme sledovali v předchozích kapitolách, jsou umožněny a „neutralizovány“ rámuujícím narativem péče, který se odvolává na logiku rehabilitace. Zdánlivě paradoxně tak (patologické) transgrese normativních vymezení heterosexuální femininity (*Edith*) jsou rehabilitovány a „vyléčeny“, i když pouze dočasně, (léčivou a reparativní) transgresí normativních vymezení heterosexuální maskulinity (Havelock Ellis).

Závěrem

Tento text chtěl ukázat, jakým způsobem se v moderním paradigmatu utváří subjektivní vztah skrze konstruování normativu „normality“, resp. jakým způsobem se subjektivní narativy stávají srozumitelnými skrze naplnění normativu „normality“. Performativní utváření identity Havelocka Ellise v rámci jeho autobiografického textu nám nabízí pohled na dynamický vztah mezi různými kategoriemi „druhého“, jejichž symbolické vydělení a ovládnutí tento narativ o „normalitě“ umožňuje. Explicitně jsem se věnovala vztahu mezi systémy heteronormativity a (ne)způsobilosti. Jelikož ale Ellisova autobiografie samozřejmě pracuje i s dalšími diferenčními rozhraními, jako jsou rasa či sociální status apod., které jsem do diskuse v tomto textu pro jejich jinou povahu a jiný způsob reprezentace nezahrnovala, chci na závěr ještě jednou zdůraznit, že mi zde nejde o to, tvrdit, že jedna z těchto diferenčních kategorií je určující, či ustavit hierarchické uspořádání mezi těmito kategoriemi. Namísto toho jsem se pokusila o odhalení „technologí normality“.⁹³

Jedním z cílů této analýzy bylo skrze konkrétní ego-pramen poukázat na analytický potenciál zkoumání historických imaginací tělesné jinakosti, které se v daném historickém momentu uskupují do kategorie (ne)způsobilosti („posti-

92 H. ELLIS, *My Life. Autobiography*, s. 255.

93 Zde se inspiřuji prací JUDITH HALBERSTAM, *Skin Shows: Gothic Horror and the Technology of Monsters*, Durham 1995. Halberstam zde pracuje s foucaultovským pojmem „technologí“ a uplatňuje je k analýze gotických narativů a vizí mostrózního v rámci britské viktoriánské pop-kultury.

žení“), a zároveň obohatit stávající historické analýzy genealogie a archeologie homosexuality o novou kritickou perspektivu. Analytický potenciál kategorie (ne)způsobivosti se zde ukazuje nejzřetelněji ve vztahu k rehabilitaci, napravení a léčebné péči, která má vést ke znovunastolení „normality“. Tak je sexuální jinakost (homosexualita) rehabilitována narativem reparativního manželského štěstí a souladu, který umožňuje konstituovat plně funkční a neproblematický vztah mezi dvěma zcela genderově i sexuálně nekompatibilními jedinci. Nahlédnuto prizmatem historické proměny, vypovídá analýza Ellisova autobiografického narativu skrze kategorie genderu, sexuality a (ne)způsobivosti o nově se ustavujícím vztahu mezi heteronormativitou a normativem zdraví, zdatnosti a schopnosti. Problém *Edithina* „naturelu“ spočívá v její dis-funkci: sexuální a genderové transgrese *Edith* a její nenaplnění heteronormativní definice femininity ji činí ne-způsobivou pro genderovou (a sexuální) práci jak v rámci jejího individuálního závazku manželství, tak i ve smyslu jejího závazku vůči kolektivnímu tělu a komunitě národa. Ideologická konstrukce heteronormativity a narativní konstruování romantické lásky a jejích reparativních účinků umožňovala neutralizovat a zneviditelnit nezpůsobivou jinakost těla (kódovanou jazykem patologie, nemoci a nedostatku) a umožnit *Edith* podmíněčné naplnění normativu způsobivosti. A naopak, je to právě „kulturní gramatika rehabilitace“ a logika léčby, zuschopňování, které Ellisovi umožňuje neutralizovat základní rozpor v binárním vztahu homosexuality a heterosexuality.